ПИТАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ПРАЦЯХ ОДЕСЬКИХ НАУКОВЦІВ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

ОГЛЯД ПРОБЛЕМАТИКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ТВОРАХ ОДЕСЬКИХ НАУКОВЦІВ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Саглаєва Н.О. – аспірант кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права НУ «Одеська юридична академія»

Витоки юридичної думки в Одесі пов'язані з навчальними закладами – Рішельєвським ліцеєм та юридичним факультетом Імператорського Новоросійського університету (у 1861 р. Рішельєвський ліцей було перетворено на Новоросійський університет).

Права інтелектуальної власності як навчальної дисципліни не існувало. «На юридичному відділенні Рішельєвського ліцею викладали римську словесність, енциклопедію та історію правознавства, російське законознавство та практичне судочинство. Крім того, вмкладалися загальні предмети: філософія, російська словесність, історія, статистика, а також обов'язкові для всіх студентів – богослів'я, церковна історія і церковне право».

«Юридичний факультет *Новоросійського університету* у 1885 р. включав кафедри: 1) енциклопедія права; 2) історія найважливіших законодавств, стародавніх та нових; 3) історія російського права; 4) історія слов'янського законодавства; 5) римське право; 6) державне право; 7) цивільне право з цивільним судоустроєм і судочинством; 8) кримінальне право з кримінальним судоустроєм і судочинством; 9) поліцейське право; 10) фінансове право; 11) міжнародне право; 12) політична економія і статистика; 13) церковне законознавство (канонічне право). У 1865 р. Рада університету визнала корисним ввести на юридичному факультеті додатковий предмет - російську історію» [1, с. 15-17].

Цитович Петро Павлович (7 (19).10.1843 р. (за іншими даними 1844 р.), Чернігівська губернія - 19.10 (1.11).1913 р., Санкт - Петербург) - український та російський правознавець і публіцист, доктор цивільного права.

Походив з родини сільського священика. Навчався у духовному училищі, Чернігівській духовній семінарії, а також деякий час в Ніжинському ліцеї. Вступив до юридичного факультету Харківського університету, який закінчив 1866 р. зі ступенем кандидата прав [2, с. 121]. У квітні 1873 р. захистив дисертацію на ступінь доктора цивільного права за монографією «Деньги в области гражданского права». У липні 1873 р. він був переведений в Новоросійський університет на посаду доцента кафедри цивільного права і судочинства для читання лекцій з торгового і вексельного права. Проте, вже в жовтні того ж року П.П. Цитович був затверджений у званні екстраординарного, а в січні 1974 р. – ординарного професора. Після цього він почав викладати курс цивільного права. П.П. Цитович став помітною постаттю у факультетському та університетському житті, одним з лідерів тогочасної професури. З 31 березня 1880 р. перейшов на службу прокурором 4 департаменту Російського Сенату» [2, с. 122-123].

Сфера інтелектуальної власності була новою та викликала дискусії в юридичних наукових кругах. Тому цивілісти, які навіть не займалися прямо проблемами права інтелектуальної власності, так чи інакше висловлювали свої думки з приводу його природи (наприклад, з приводу місця права інтелектуальної власності в системі цивільного права). До таких вчених можна віднести Є.В. Васьковського, С.В. Пахмана, М.Л. Дюверну, Ю.С. Гамбарова.

Є.В. Васьковський

У своєму підручнику цивільного права Є.В. Васьковський, проаналізувавши систему цивільного права, викладену Г.Ф. Шершеневичем, представив своє бачення цієї системи. На думку вченого, виключні права повинні зайняти місце в системі цивільного права між речовими та зобов'язальними правами (так само вважав і сам Г.Ф. Шершеневич).

Біографія Є.В. Васьковського:

«Васьковський Євген Володимирович (21.02.1866 р., м. Акерман, тепер Білгород – Дністровський Одеської обл. – 29.05.1942 р., Варшава) – український, польський, литовський і російський правознавець, доктор цивільного права з 1901 р., член Польської Академії наук.

Закінчив 1888 р. юридичний факультет Новоросійського університету (Одеса). Займався адвокатською практикою в Одесі, водночас досліджував проблеми організації адвокатури. З 1897 р. – у Новоросійському університеті: спочатку приват – доцентом, потім екстраординарним (з 1904 р.) і ординарним (з 1906 р.) професором кафедри цивільного права; обирався проректором (1906 – 1907 рр.).

У розпалі громадянської війни в Україні Є.В. Васьковський переїхав до Литви. З 1921 р. викладав право в університеті (м. Вільнюс). 1936 р. перебрався до Варшави, де працював у Кодифікаційній комісії Республіки Польща, Академії наук.

Особливе значення серед робіт Є.В. Васьковського займає «Підручник цивільного права», який є не просто навчальним посібником, а фундаментальною теоретичною працею. На значення свого підручника вказував і сам автор, наголошуючи, що в юридичній літературі немає до цього часу підручника, який міг би слугувати елементарним керівництвом до вивчення цивільного права. Враховуючи ці обставини, автор і вирішив видати підручник, що містить в собі стислий нарис теорії цивільного права з вказівками на іноземні кодекси і літературу і більш детальне викладення чинного російського законодавства, пов'язане з тлумаченням вітчизняних юристів і касаційною практикою.

Є.В. Васьковський був всебічно розвиненою людиною: перекладав з німецької поезії, писав музичні рецензії, вірші під псевдонімом Мартин Боруля та ін.» [2, с. 332-333].

У 1894 – 1896 рр. вийшли два випуски підручника цивільного права – загальна частина і майнове право. Ця книга привернула до себе увагу тими якостями, які пізніше були визнані властивостями наукової манери Є.В. Васьковського: особливим умінням надавати викладу найскладніших питань дуже яскравої і стислої форми при збереженні наукової глибини в трактуванні досліджуваних питань. У 1897 р. Є.В. Васьковський склав магістерський іспит та захистив дисертацію при Казанському університеті.

У 1901 р. Є.В. Васьковський захистив докторську дисертацію «Цивилистическая методология. Ч. 1. Учение о толковании и применении гражданских законов» (Казанський університет), отримав науковий ступінь доктора права...

За час роботи в Новоросійському університеті читав курси: вчення про коментування і застосування громадянських законів, громадянське право, цивільний судоустрій.

У 1905 р. виконував обов'язки декана юридичного факультету.

Дата смерті Є.В. Васьковського невідома» [3, с. 208-209].

Пахман Семен Вікентійович

«С.В. Пахман (27.04 (9.05).1825 р., Одеса – 29.11 (11.12).1910 р., Санкт - Петербург) – український і російський правознавець, доктор цивільного права.

Син професора римського права. Закінчив Одеську гімназію (1840 р.), юридичне відділення Ришельєвського ліцею (1843 р.) і юридичний факультет Московського університету (1845 р.). У 1846 – 1848 рр. – викладач правознавства у Тульській гімназії. З 1848 р. – ад'юнкт кафедри енциклопедії та історії правознавства Ришельєвського ліцею» [2, с. 169].

«Коло наукових інтересів вченого було надзвичайно широким. З'ясування актуальних теоретико – методологічних питань (сутності права, співвідношення норми права і правовідносин тощо) для вченого було необхідною передумовою подальшого дослідження конкретних правових явищ та проблем, зокрема творчих пошуків у галузі цивільного права» [9, с. 170-171].

У 1883 р. у Санкт – Петербурзі опублікована праця С.В. Пахмана «О значении личности в области гражданского права».

С.В. Пахмана зазначав у своїй роботі: «До складу Цивільного Уложення, всупереч думці деяких науковців про предмет цивільного права, повинно входити не лише майнове, але й особисте право, і притому не одне сімейне, але й загальне право осіб, наскільки ним визначаються або обумовлюються юридичні відносини у приватному побуті [2, с. 175].

Головна особливість полягає у тій обставині, що сфера так званих «особистих прав» є душе широкою: вони є не лише у приватному, але й публічному праві. Деякі науковці занадто багато вносять у приватне право, а інші ладні всі особисті права

зосередити у праві публічному... В сфері публічного права є безсумнівно права особисті, наприклад свобода пересування, свобода праці та промислу, свобода слова, недоторканність у порядку суду тощо, проте з ними не слід змішувати ті особисті права, якими визначаються саме приватні відносини, тобто відносини між окремими особами. Тут права особистої свободи та недоторканності мають для кожної особи таке ж значення, як і недоторканність права власності. Ці права повинні складати невід'ємне надбання приватного права вже тому, що ідея особи та прав особистості виникла безсумнівно спочатку на ґрунті приватних відносин, і потім вже отримала застосування та особливий розвиток в галузі права публічного.

Висловлене щодо значення особистості приводить нас до висновку, що наука цивільного права не може задовольнятися одними майновими правами. Останні, звичайно, утворюють переважаючий елемент та особливо яскраво висуваються у судово – практичній практиці, тому і оточені найбільшою кількістю норм позитивного права. Але наука цивільного права не може ігнорувати й особистих прав, хоча би на долю останніх припадала невелика кількість правил чи положень, оскільки справа не у кількості, а у принциповій постановці науки: особа та права особи повинні складати фундамент цивільного права, тому що на них тримаються та без них немислимі всі інші цивільні інститути» [2, с. 183].

«Таким чином, знаходимо підтвердження погляду, про те що права особисті, оскільки ними визначаються відносини між окремими особами, належать до сфери приватного, а не публічного права. Цим розмежуванням не усувається той факт, що різні сфери суспільного життя по суті лише частини одного суспільного організму і тому знаходяться між собою у постійному стиканні, і зрозуміло, що приватний побут перебуває під впливом інтересів цілого суспільства. Проте різні сфери не повинні змішуватися, оскільки у кожній з них є свій вихідний початок та свої особливі інститути» [2, с. 183].

Принципи «індивідуальності», який характеризує область приватного права, виходить з поняття людини, як окремої особистості. Самостійність цього принципу не суперечить інтересам суспільства, навпаки: однією з суттєвих умов міцності всієї «суспільної побудови» слугує саме визнання особистості та особистої самостійності у приватному побуті» [2, с. 195].

С.В. Пахман не розглядав конкретні проблеми права інтелектуальної власності, однак його дослідження особистих прав можуть бути корисними і щодо вчення про право інтелектуальної власності.

Ю.С. Гамбаров також висловлював деякі міркування стосовно права інтелектуальної власності (у контексті побудови європейської концепції безтілесних речей, яка охоплює від римської концепції та яка обіймає всі блага, що не мають тілесного буття, але які захищаються об'єктивним правом). До таких безтілесних речей вчений відніс наукові, художні, промислові та інші духовні продукти людської діяльності, які мають майнову цінність, виступають предметом права та юридичного захисту – якщо не того ж змісту, як захист тілесних речей, але у близькій до нього формі абсолютних прав, що діють проти всіх та кожного. Ця обставина, на думку вченого, дає привод переносити на юридичні відносини щодо нематеріальних благ положення, визнані для юридичних відносини щодо тілесних речей [5, с. 589-590].

Біографія Ю.С. Гамбарова:

«Гамбаров (Гамбарян) Юрій Степанович (1850 р., Тифліс – 1926 р.) – російський, вірменський та український правознавець і соціолог, магістр цивільного права.

Походив з дворянської родини. Закінчив 1866 р. першу тифліську гімназію і 1870 р. юридичний факультет Московського університету» [2, с. 238].

Потім Ю.С. Гамбаров жив та працював у Тифлісі, поглиблював освіту у Гетінгенському університеті під керівництвом Р. Ієрінга. У 1880 р. захистив у Московському університеті дисертацію на здобуття ступіня магістра цивільного права за монографією «Добровольная и безвозмездная деятельность в чужом интересе вне договорного отношения и не по предписанию закона».

«Після того у жовтні 1880 р. він був обраний доцентом кафедри цивільного права Новоросійського університету. Тут правознавець читає лекції до 1882 р., потім протягом року перебував у закордонному відрядженні, далі відпрацював ще один навчальний рік і восени 1884 р. перейшов на посаду екстраординарного професора кафедри цивільного права Московського університету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юридичний інститут Одеського державного університету: історичний нарис / Під загал. ред. докт. юрид. наук, акад. А.С. Васильєва. — Одеса: АО БАХВА, 1996. — 160 с.
2. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Том 6: Цивільне право / Упорядники: Я.М. Шевченко, І.Б. Усенко, Г.П. Тимченко, Т.І. Бондарук, С.Є. Морозова; відп. редактор Я.М. Шевченко. — К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2003. — 584 с.
3. Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник. В чотирьох томах. — Т. 1. — Одеса: «Астропринт», 2000. — С. 208 — 209.
4. Кашанин А.В. Обеспечение личного неимущественного интереса автора произведения в Великобритании и США // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. — 2010 . — № 2. — С. 23.
5. Гамбаров Ю. С. Гражданское право. Общая часть. — М. : Изд-во «Зерцало» (в серии «Русское юридическое наследие»), 2003. — 816 с.